

АВТОМАКТАБ ЎҚИТУВЧИ ВА ҲАЙДОВЧИ-ЙЎРИҚЧИЛАРНИ ЎҚИТИШДА ҚЎЛЛАНИЛАДИГАН ИННОВАЦИОН МЕТОДЛАР.

Иброҳимов Иброҳим Баходирович

ibrohimovibo47gmail.com

Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси, Автомобиль
тайёргарлиги кафедраси ўқитувчиси.

Тел. 91 925 47 47

Аннотация. Ушбу мақолада мамлакатимизда малакали ҳайдовчиларни тайёрлашга ҳукуматимиз томонидан ишлаб чиқиладиган чора тадбирлар, ҳайдовчиларга қўйиладиган талаблар, дарс машғулотларида қўлланиладиган инновацион метод, пиёданинг хавфсизлиги, ҳайдовчилар малакасини ошириш йўллари ва шароитлари ёритилган.

Калит сўзлар: ҳайдовчи, автомактаб, ўқитувчи, пиёда хавфсизлиги бўйича янгича ёндашув, малака ошириш.

Мамлакатимизда сўнгги йилларда йўл ҳаракати хавфсизлигини таъминлаш тизимини такомиллаштириш соҳасида кенг қамровли ташкилий-амалий ишлар амалга оширилмоқда.

Дунё миқёсида сўнгги йилларда йўл ҳаракати хавфсизлигини таъминлаш тизимини такомиллаштириш соҳасида кенг қамровли ташкилий-амалий ишлар амалга оширилмоқда, автомобиль йўлларида транспорт воситалари ҳаракатининг кун сайин ортиб бориши натижасида юзага келадиган муаммолар, жумладан, тирбандлик, атроф-муҳитга заҳарли газларнинг кўп миқдорда чиқиши, йўл-транспорт ҳодисалари содир этилиши каби муаммоларнинг замонавий ечими ҳамда улардан кўриладиган моддий ва маънавий зарарларни камайтириш масалалари жаҳондаги етакчи илмий тадқиқот марказлари томонидан ўрганилмоқда. Хулоса қилиб айтганда, ҳайдовчи-йўриқчиларнинг малакасини баҳолаш, транспорт соҳасидаги муҳим вазифа бўлиб, бу жараённинг самарадорлиги йўловчиларнинг хавфсизлиги ва транспорт тизимининг умумий самарадорлигини белгилайди.

Ақлий ҳужум (брейнстроминг-ақллар тўзони) - амалий ёки илмий муаммолар ечиш ғоясини жамоавий юзага келтириш.

Иштирокчилар ақлий ҳужум вақтида мураккаб муаммони ҳал этишга ҳаракат қиладилар: уларни танқид қилишга йўл қўймай уни ҳал этишнинг кўпроқ шахсий ғояларини юзага келтирадилар, сўнгра кўпроқ оқилона, самрали,

мақбул ва бошқа ғояларни ажратадилар, уларни муҳокама қиладилар ва ривожлантирадилар, уларни исботлаш ёки қайтариш имкониятларини баҳолайдилар.

Бу усул ҳамма вазифаларни бажаради, лекин унинг асосий вазифаси - таълим олувчиларни ўқув-билиш фаолиятини фаоллаштириш, уларни муаммони мустақил тушуниш ва ечишга қизиқтириш ва уларда муомала маданияти, фикр алмашиниш малакаларини ривожлантириши, ташқи таъсир остида фикрлашдан озод бўлиш ва ижодий топшириқни ечишда бирламчи йўл фикрларини енгиб ўтишни тарбиялайди.

Анъанавий таълимда вазифани ечиш вақтида кўпгина таълим олувчилар ўзларини ғояларини айтишга ботина олмайдилар. Ўз таклифларининг хатолиги ва таълим берувчининг салбий муносабатидан, бошқа иштирокчиларнинг йўқ қилиб юборувчи танқиди ва кулгисидан асосли кўрқадилар.

Ақлий ҳужум қоидаси:

Ҳеч қандай бирга баҳолаш ва танқидга йўл қўйилмайди!

Таклиф этилаётган ғояни баҳолашга шошма, агарда у ҳаттоки ажойиб ва ғаройиб бўлса ҳам –ҳамма нарса мумкин.

Танқид қилма-ҳамма айтилган ғоялар қимматли тенг кучлидир.

Ўртага чиқувчини бўлма!

Туртки беришдан ўзингни ушла!

Мақсад миқдор ҳисобланади!

Қанча кўп ғоялар айтилса, ундан ҳам яхши: янги ва қимматли ғояларни пайдо бўлиши учун кўп имкониятдир.

Агарда ғоялар қайтарилса, ҳафа бўлма ва ҳижолат чекма.

Тасаввурингни «жўш уришига» рухсат бер!

МУАММОЛИ ВАЗИЯТЛАР УСУЛИ

Муаммоли вазифалар усули – таълим берувчининг муаммоли вазиятларни яратишга ва таълим олувчиларнинг фаол билиш фаолиятларига асосланган. У аниқ вазиятни таҳлил қилиш, баҳолаш ва кейинги қарорни қабул қилишдан тузилган.

Муаммоли вазифалардан фойдаланиш усули бизга, назарияни амалиёт билан боғлаш, имконини беради, бу материални таълим олувчилар учун янада кўп долзарбли қилади.

Ўқув муаммосининг муҳим белгилари қуйидагилардан иборат бўлади:

номаълумнинг борлиги, уни топиш янги билимларни шаклланишига олиб келади;

номаълумни топиш йўналишида қидирувни амалга ошириш учун таълим олувчиларда маълум даражада билим манбалари борлиги.

Муаммо 3 таркибий қисмдан ташкил топади:

Маълум (ушбу берилган вазифадан).

Номаълум (топиш янги билимларни шаклланишига олиб келади).

Номаълумни топиш йўналишида қидирувни амалга ошириш учун керак бўлган, аввалги билимлар (таълим олувчилар тажрибаси).

Шундай қилиб, ўқув муаммосини таълим олувчиларга олдиндан номаълум бўлган натижа ёки бажариш усули вазифаси сифатида аниқлаш мумкин. Лекин таълим олувчилар ушбу натижа қидирувини амалга ошириш ёки ҳал этиш йўли учун дастлабкига эгадирлар. Шундай қилиб, таълим олувчилар ҳал этиш йўлини билади, вазифаси ўқув муаммоси бўлмайди. Бошқа томондан, агарда таълим олувчилар у ёки бу вазифани ечиш йўлини билмай уни ечиш қидируви учун воситага эга бўлмасалар, унда у ҳам ўқув муаммоси бўлиши мумкин эмас.

Муаммоли вазифани мураккаблиги (вазият «ўқув» муаммо) бир қатор далиллар билан аниқланади, бу жумладан таълим олувчилар даражасига мос қилиши керак. Агарда таништирувчи материал жуда ҳам ҳажми катта ёки мураккаб бўлса, улар ҳамма акборотни қабул қила олмайдилар, ечимини топишни билмайдилар ва ўқув фаолиятида бўлган ҳар қандай қизиқишлардан маҳрум бўладилар.

Муаммоли вазифани ишлаб чиқиш катта меҳнат ва педагогик маҳоратни талаб этади. Қоидага биноан, вазифани бир неча маротаба тажрибадан ўтказгандан сўнг ўқув гуруҳида омадли вариантини тузишга эга бўлинади. Шунга қарамай, бундай вазифалар назарияни ҳақиқий вазият билан боғлаш имконини беради. Бу таълим олувчилар онгида ўқитишни фаоллаштиришга имкон беради, келажакдаги касбий фаолиятлари учун ўрганилаётган материалнинг амалий фойдасини англаб етишга ёрдам бўлади.

Муаммоли таълим – талабаларда ижодий изланиш, кичик тадқиқотларни амалга ошириш, муайян фаразларни илгари суриш, натижаларни асослаш, маълум хулосаларга келиш каби кўникма ва малакаларни шакллантиришга ёъналтирилган таълимдир.

Асосий йўналишлар қуйидагилардан иборат:

Ижтимоий, Конструктив, Бадиий ифодавий, Илмий-тадқиқот ёъналишларидир Муаммоли таълимнинг бош мақсади - талабаларнинг муаммони тўлиқ тушуниб етишига эришиш ва уларни ҳал эта олишга ўргатишдан иборат.

Муаммоли таълимни амалиётда қўллаш асосий масалалардан бири ўрганилаётган мавзу билан боғлиқ муаммоли вазият яратишдан иборат. Турли ўқув фанлари бўйича ўқитувчилар дарслар жараёнида муаммоли вазиятлар ҳосил қилишни ва уларни ечиш усуллари олдиндан кўзда тутишлари керак. Шундай муаммоли технологиялардан бири - “Ақлий ҳужум” дир.

“Ақлий ҳужум” бирор муаммо бўйича таълим олувчилар томонидан билдирилган эркин фикр-мулоҳазаларни тўплаб, улар орқали натижада маълум бир эчимга келинадиган методдир. “Ақлий ҳужум” методининг ёзма ва оғзаки шакллари мавжуд. Оғзаки шаклида таълим берувчи томонидан берилган саволга таълим олувчиларнинг ҳар бири ўз фикрини оғзаки билдиради. Таълим олувчилар ўз жавобларини аниқ ва қисқа тарзда баён этадилар. Ёзма шаклида эса берилган саволга таълим олувчилар ўз жавобларини қоғоз варақча (карточка)ларига қисқа ва барчага кўринарли тарзда ёзадилар. Таълим олувчиларда ўз фикрини фақат оғзаки эмас, балки ёзма равишда баён этиш маҳорати, мантиқий ва тизимли фикр юритиш кўникмаси ривожланади. Билдирилган фикрлар баҳоланмаслиги таълим олувчиларда турли ғоялар шаклланишига олиб келади.

“Ақлий ҳужум” методининг ўтказилиш тартиби қуйидагилардан иборат: Таълим олувчилар эътиборига савол ташланади ва уларга шу савол бўйича ўз жавобларини (фикр, ғоя ва мулоҳаза) билдиришлари сўралади.

Таълим олувчилар савол бўйича ўз фикр-мулоҳазаларини билдиришади. Таълим олувчиларнинг фикр-ғоялари тўпланади.

Фикр-ғоялар маълум белгилар бўйича гуруҳланади.

Юқорида қўйилган саволга аниқ ва тўғри жавоб танлаб олинади.

Бу метод таълим олувчиларда ижодий тафаккурни ривожлантириш учун хизмат қилади.

“Ақлий ҳужум” методи таълим берувчи томонидан қўйилган мақсадга қараб амалга оширилади, яъни:

Таълим олувчиларнинг бошланғич билимларини аниқлаш мақсад қилиб қўйилганда, бу метод дарснинг мавзусига кириш қисмида амалга оширилади.

Мавзуни такрорлаш ёки бир мавзуни кейинги мавзу билан боғлаш мақсад қилиб қўйилганда, янги мавзуга ўтиш қисмида амалга оширилади.

Ўтилган мавзуни мустаҳкамлаш мақсад қилиб қўйилганда, мавзудан сўнг дарснинг мустаҳкамлаш қисмида амалга оширилади.

“Ақлий ҳужум” методини қўллашдаги асосий қоидалар:

билдирилган фикр-ғоялар муҳокама қилинмайди ва баҳоланмайди;

билдирилган ҳар қандай фикр-ғоя, у ҳатто тўғри бўлмаса ҳам инобатга олинади;

жараёнда ҳар бир таълим олувчи қатнашиши шарт.

«Ақлий ҳужум» методининг афзалликлари:

натижалар баҳоланмаслиги таълим олувчиларда турли фикр-ғояларнинг шаклланишига олиб келади;

таълим олувчиларнинг барчаси иштирок этади;

фикр-ғоялар визуаллаштирилиб борилади;

таълим олувчиларнинг бошланғич билимларини текшириб кўриш имконияти ортади;

таълим олувчиларда мавзуга қизиқиш уйғотади.

«Ақлий ҳужум» методининг камчиликлари:

таълим берувчи томонидан саволни тўғри қўя олмаслик;

таълим берувчидан юқори даражага эришиш қобилиятининг талаб этилиши.

“Ақлий ҳужум” методини “Мулоҳазалар алгебраси асосий тенг кучли формулалари” мавзусини ўқитиш жараёнида қуйидагича амалга ошириш мумкин:

Муаммоли технологиялардан яна биртаси – “Кейс-стади” бўлиб, (инглизча кейс тўплам, аниқ вазият, студий -таълим) кейсда баён қилинган ва талабаларни муаммони ифодалаш ҳамда унинг мақсадга мувофиқ тарздаги ечими вариантларини излашга йўналтирадиган аниқ реал ёки сунъий равишда яратилган вазиятнинг муаммоли- вазиятли таҳлил этилишига асосланадиган таълим услубидир.

Кейс-стади - таълим, ахборотлар, коммуникация ва бошқарувнинг қўйилган таълим мақсадини амалга ошириш ва кейсда баён қилинган амалий муаммоли вазиятни ҳал қилиш жараёнида башорат қилинадиган ўқув натижаларига кафолатли этилишни воситали тарзда таъминлайдиган бир тартибга келтирилган оптимал усуллари ва воситалари мажмуидан иборат бўлган таълим технологиясидир Кейсда тавсифланган аниқ вазият ўрганишни воқеликка боғлаб қўяди: сизга муаммони ҳал этиш бўйича вазиятни таҳлил қилиш, таҳминларни шакллантириш, муаммоларни аниқлаш, қўшимча маълумотни йиғиш, таҳминларни аниқлаштириш ва аниқ қадамларни лойиҳалаштириш имконини беради.

Ўқув услуби сифатида қуйидагиларни таъминлайди:

ўрганилган ўқув мавзу, курси бўйича (назарий таълимдан сўнг) билимларни мустаҳкамлашни;

муаммоларни таҳлил қилиш ва қарорларни якка тартибда ва гуруҳли қабул қилиш кўникмаларини эгаллашни;

ижодий ва ўрганиш қобилиятлар, мантиқий фикрлаш, нутқ ва муҳит шароитларига мослашиш қобилиятларини ривожлантиришни;

янгиликка, қарорларни мустақил қабул қилишга тайёргарликни;

масъулдорлик, мустақиллик, коммуникативлик ва эмпатия, рефлексиянинг шаклланишини; ўқув маълумотларини ўзлаштириш сифатини ўз текширишини (ўқув дастури якунида).

Ўқув машғулотларида кейсларни ҳал қилиш алгоритми қуйидагича:

Топшириқни бериш. Доимо ижобий жавобга эришадиган мураккаб мулоҳаза туза оласизми?

Таълим берувчининг кириш сўзи. Асосий саволларнинг қўйилиши – тенг кучли формулаларга доир теоремалардан фойдаланиб, тавтология бўладиган камида иккита пропозиционал ўзгарувчи қатнашган формулани тузиш.

Талабаларни 4-6 кишидан иборат кичик гуруҳларга ажратиш. 24 та талаба қатнашган гуруҳни 4 та 6 тадан талаба қатнашган кичик гуруҳга ажратамиз.

Талабаларнинг микрогуруҳлардаги фаолиятини ташкил қилиш. 4 та тенг кучли формулаларга доир теорема тақсимлаб берилади.

Микрогуруҳлардаги жавоблар билан танишишини ташкил қилиш.

Микрогуруҳлараро мунозарани ташкил қилиш. Келтириб чиқарилган формулалар тушунтирилади ва исботланади. Бошқа формулаларни келтириб чиқариш усуллари мунозара қилинади.

Таълим берувчининг умумлаштирувчи сўзи, унинг вазият ечими тўғрисидаги фикри.

Талабаларни баҳоланиши.

Талабаларнинг машғулот ҳақидаги фикрлари.

Таълим берувчининг якунловчи сўзи. Машғулот бўйича хулосалар чиқариш.

Кейсларни ҳал қилишда таълим берувчи талабаларни йўналтириб туриши ва улардаги фаолликни қўллаши, ҳал қилинаётган муаммога нисбатан кизиқиш уйғотиб туриши даркор.

Кейслардан таълим жараёнида фойдаланиш талабалар шахсида қуйидаги профессионал-педагогик зарурий сифатларни шакллантиради:

мустақил, ижодий фикрлаш қобилиятини ривожлантиради;

ҳаққоний бўлишига ўргатади;

назария ва амалиёт ўртасида узвий боғлиқликни шакллантиради;

муаммоли вазиятни янги шакллантиришга ёрдам беради;
вазиятларни ҳал этишда, унга таъсир этувчи омилларнинг мавжудлиги ва
уларнинг таъсирини эътиборга олишга имкон беради;

бошқалар фикрини ҳам қабул қила олиш малакасини шакллантиради;
савол бериш маданиятини таркиб топтиради;
қабул қилинган қарор учун масъуллик ҳиссини тарбиялайди.

Кейсларни ҳал қилишда қуйидагиларга эътибор бериш зарур: асосий
муаммони ва унга таъсир этувчи омилларни аниқлаш, асосий ва иккинчи
даражали омилларни ажратиш, муаммони ҳал қилишнинг муқобил ечимини ҳам
кўриб чиқиш, энг мақбул қарор қабул қилиш.

Усулнинг етаки вазифалари қуйидагилардан иборат:

Ўргатувчи – билимларни фаоллаштиришга асосланган;

Ривожлантирувчи – таҳлилий тафаккурни, алоҳида ҳодисаларнинг
далиллари қонунийликни кўра билишини шакллантириш;

ТАЪЛИМИЙ ЎЙИН

Ишбилармон ва ролли (ҳолатли) ўйинлар муоммални топшириқнинг бир
тури. Фақат бундай ҳолатда матнли материал ўрнига, таълим олувчилар
томонидан ўйналадиган сахналаштирилган ҳаётий ҳолатлар ишлатилади.

Ўқитиш усули сифатида, у қуйидаги вазифаларни бажаради:

ўргатувчи: умумқув малакаларни шакллантириш; ижодий қобилиятни
ривожлантириш, шу жумладан: тушуниш, янги ҳолатларни шакллантириш ва
таҳлил қилиш;

ривожлантирувчи: мантиқий фикрлаш, нутқ, атроф-муҳит шароитига
ўрганиш қобилиятини ривожлантириш;

мотивационли: таълим олувчиларни ўқув фаолиятига ундамоқ, мустақил
хулоса қабул қилишини рағбатлантирмоқ;

тарбияловчи: маъсулиятлиликни, фикр алмашишликни шакллантириш.

Ўйин усуллари ва дарс шаклидаги машғулотлар ҳолатларини амалга
ошириш қуйидаги асосий йўналишларда содир бўлади:

дидактик мақсад таълим олувчилар олдига вазифа кўринишида
қўйилади;

ўқув фаолият ўйин қоидаларига бўйсунди;

ўқув материал ўйиннинг воситаси сифатида ишлатилади;

ўқув фаолиятга дидактик вазифани ўйинга айлантирадиган мусобақа
бўлаги киритилади;

дидактик вазифани муваффақиятли бажариш ўйин натижалари билан
боғланади.

Ишбилармон ўйинни ролли ўйиндан фарқи нимада?

Ишбилармон ўйин иштирокчиларига ҳаётий ҳолатда қурилган ўйинли сюжет таклиф қилинади, бунда иштирокчилар олдига ягона умумий мақсад: таклиф этилаётган муаммони ечиш қўйилади.

Шу билан бир вақтда ҳар бир иштирокчи алоҳида ролли мақсадни бажариши лозим. Шунинг учун ечимни ишлаб чиқиш жараёни алоҳидали-гуруҳли хусусиятга эга: ҳар бир иштирокчи аввал ўзининг вазифали мақсадига мувофиқ қарор қабул қилади, ундан сўнгра эса уни гуруҳ билан келишади. Алоҳида вазифали мақсадни бажарилиши бутун гуруҳ қарор қабул қилиш натижаларига боғлиқ. Одатда, ишбилармон ўйин давомидаги муаоммони ечиш бир нечта босқичда (2 дан 10 гача ва бир ўйин кўп).

Иштирокчилар ҳаракатини баҳолаш якуний ва оралиқ натижалар бўйича амалга оширилади:

оралиқ баҳолаш белгиланган мақсадни амалга оширишда уларнинг англаб етишини ошириш мақсадида бизга ўйин давомида иштирокчилар ҳаракатига таъсир кўрсатиш имконини беради.

якуний натижани баҳолашда иштирокчиларнинг ташкилий фаолиятлари ва улар томонидан вазифали ролли мақсадни бажариш ҳисобга олинади.

Ролли ўйин, ишбилармонлик каби вазиятда кўрсатилган, муаммони ечишда иштирокчиларнинг фаол биргаликдаги ҳаракатларига асосланади. Мавзу қатнашчиларининг битта мажбурий мақсадлари бор-муаммони ечиш. Лекин алоҳидали мақсадлар, ишбилармон ўйиндаги каби келишиб олинмайди. Ролли ўйиннинг ҳар бир иштирокчилар мақсадлари-ғалаба қозониш, ўзини кўрсатиш. Вазиятли ўйин якунларини нафақат умумий мақсадга эришиш натижалари бўйича эмас ва балки ҳар бир иштирокчининг ролли мақсадларини амалга ошириш бўйича баҳоланади.

Сиз томондан ишлаб чиқилган ўйин ҳақиқий ҳаётга мумкин қадар яқин бўлиши, лекин иштирокчилар учун жуда мураккаб ва қийин бўлмаслиги керак.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. 2024 йил 19 январдаги Ўзбекистон Республикаси “Йўл ҳаракати хавфсизлиги тўғрисида”ги 900-сон қонуни.
2. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёев томонидан 2022 йилнинг 4 апрел кунидаги “Автомобиль йўлларида инсон хавфсизлигини ишончли таъминлаш ва ўлим ҳолатларини кескин камайтириш чора тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-190-сонли қарори.

3. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёев раҳбарлигида

2022 йил 11 февраль куни ўтказилган видеоселектор йиғилишида “Хавфсиз ва равон йўл” тамойили.

4. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2022 йил 12 апрелдаги “Йўл ҳаракати қоидаларини тасдиқлаш тўғрисида”ги 172-сонли қарори.

5. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2022 йил 20 июлдаги Автомототранспорт воситалари ҳайдовчиларини тайёрлаш, қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш ҳамда уларни имтиҳондан ўтказиш тизимини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисидаги ВМҚ-393-сон қарори.

6. И.Б. Иброҳимов. Автомактабларда ҳайдовчи-йўриқчиларининг касбий компетентлигини ривожлантириш методикаси // Eurasian journal of law, finance and applied sciences Journal has been listed in different indexings ISSN 2181-2853 189-193 б 2022 йил декабрь Т.

7. И.Б. Иброҳимов. Автомактабларда ҳайдовчи-йўриқчиларининг касбий компетентлигини ривожлантириш, ҳайдовчилар маданиятини шакллантирувчи ва акс эттирувчи психологик қоидалар \ \ Автомобиль техникаларини ишлаб чиқариш ва эксплуатациясида инновацион технологияларининг қўлланилиши” Республика илмий-амалий анжуман материаллари. Чирчиқ олий танк қўмондонлик муҳандислик билим юрти техник таъминот кафедраси. 116-122 б. 2022 йил.

8. И.Б. Иброҳимов. Автомактабларда ҳайдовчи-йўриқчиларининг касбий компетентлигини ривожлантириш методикаси // Eurasian journal of law, finance and applied sciences international scientific journal special series “administrative-legal reforms implemented in the system of internal affairs bodies: results and prospects” Volume 2 Issue 10, Page 189-193. Special Issue 2022.

9. I.B. Ibrohimov. History of the Introduction of Electric Cars, Advantages and Disadvantages \ \ AMERICAN JOURNAL OF SOCIAL AND HUMANITARIAN RESEARCH ISSN: 2690-9626 Vol. 3, No. 11, 2022.

10. М.М.Файзиев Ҳайдовчилик маданияти ўқув қўлланма 166 бет Тошкент 2024 йил

11. WWW.KUN.uz .